

Komentar Najname – uvodni stihovi Mesneviije

Nihad Čamdžić

UDK 821.222.1.09

Mesneviija je mistički komentar duhovnih razina ljudske duše pisan vještom rukom iskusna *salika* koji je proputovao stazama duhovnog puta koji vodi Uzvišenom Bogu. *Mesneviija* slijedi svoj primarni uzor, časnu knjigu Božiju, Kur'an, a.š., na koji se ugleda i pokušava ga slijediti kako u stilu, tako i u sadržaju. Ona poput Kur'ana ima svoje vanjsko i skriveno značenje. Ona poput Kur'ana neke izvodi na pravi put, a druge odvodi u zabludu.¹ Poput Kur'ana koji započinje sa surom *Fatihom*, koja je srž Kur'ana, *ummul kitab*, *Mesneviija* također započinje s uvodom, s prvih osamnaest stihova koje nazivamo *Najnamom*, koji su srž *Mesneviije* i sukus svog značenjskog smisla i sadržaja *Mesneviije*.

Kao što Kur'an ima jasne, muhkemat, ajete i nejasne, teško shvatljive i dokučive ajete, *mutešabihat*, isto tako i *Mesneviija* ima svoje jasne stihove i nejasne stihove, koji da bi se shvatili zahtijevaju hermeneutički pristup tumačenju sa kvalitativnim uranjanjem u njihove dubine, a za što su sposobni samo rijetki, oni obdareni snagom volje i čistotom duše. Kao što se Kur'an ne smije doticati bez vanjske čistoće i njegova značenja se ne otkrivaju, osim onima koji su postigli unutrašnje

pročišćenje, isto tako i *Mesneviija* je knjiga uzvišenih svetih značenja koja se otvaraju samo čistima od nefsanskih prohtjeva i svih ovosvjetskih vezanosti i okupiranosti, onima u čijim srcima nema mjesta ni za koga osim za Allaha, Uzvišenog. Sve to nam ukazuje na jednu nepobitnu zbilju i realnost Mevlanina života u čijem centru je bio Kur'an, sveta Božija riječ, u skladu s kojim je živio, radio i razmišljao. Mevlana je u *Mesneviiji*, što direktno, što aluzijom, citirao, pojasnio i protumačio više od pet stotina kur'anskih ajeta i oko 750 hadisa Božijeg poslanika, s.a.v.a.²

Priča o naju je jedna od najveličanstvenijih i najljepših alegorijskih priča u cjelokupnoj perzijskoj književnosti. Ona je opis stanja zaljubljenika u Uzvišenog Boga, onoga koji se oslobodio svoga jastva, sladostrašća i samoljublja i čije biće, uronulo u beskrajnu ljubav Božiju, tuguje u čežnji sa ponovnim susretom sa Voljenim. Hazreti Mevlana na najljepši mogući način, kroz alegorijsku priču o naju, pokušava pojasniti duhovna stanja *salika*³ na putu njegovu sjedinjenja s Voljenim. Ta priča je vanredno uspješan pokušaj eksplikacije teško pojmljivih apstraktnih značenja, stanja i istina i njihova pretakanja u jezik razumljiv

¹ *Tim On mnoge u zabludi ostavlja, a mnogima na pravi put ukazuje.* (Al-Bekara, 26).

² Mohammad Na'im, *Šarh-e Masnavi*, Majles-e šurā-ye eslāmī, Teheran, 1387, str. 44.

³ Duhovni putnik koji prolazeći kroz stanja (*abvāl*), razine (*marāteb*) i postaje (*maqāmāt*) svoje duše nastoji približiti se Uzvišenom Bogu.

svakom čovjeku. *Najnama* sa svojih osamnaest stihova, jedinih koje je Mevlana svojeručno zapisao, predstavlja suština i srž cijele *Mesneviije*. Drugačije kazano, *Mesneviija* je u biti produžetak *Najname* i njen komentar. Zbog uloge i značaja *Najname* za poimanje i shvatanje same *Mesneviije*, nastojat ćemo cijenenom čitateljstvu po prvi put ponuditi iscrpan komentar ovih njenih stihova, kako bismo zaljubljenicima u lijepu riječ i misao olakšali shvatanje *Mesneviije*, a time i cijelog Mevlaninog opusa.

Tokom pisanja komentara *Najname* korištena je relevantna i referentna literatura napisana na perzijskom, engleskom i bosanskom jeziku, od kojih svakako treba navesti komentar profesora Bediuzemana Furuzanfera, profesora Reynold A. Nicholsona, dr. Kerim Zemanija, Mohammeda Na'im i dr. Ilahi Komševića.

Kometar *Najname*

Najnama je svojom umjetničkom i sadržajnom vrijednošću zauzela visoko mjesto na tronu najvećih dostignuća perzijske književnosti i tako da slobodno možemo kazati da, kojim slučajem, Mevlana nije napisao ništa više do ovih osamnaest stihova *Najname*, zaslužio bi da bude uvršten u red najvećih perzijskih pjesnika a *Najnama* u red najboljih ostvarenja perzijske književnosti.

Prije nego što uđemo u komentar stihova *Najname*, potrebno je kazati da već i površnim prelistavanjem i pregledom štampanih izdanja *Mesneviije* zapažamo određene razlike u prvim stihovima *Najname* koje su posljedica postojanja mnoštva rukopisa kao i različitog pristupa i procjena kritičkih izdanja ovog vanrednog značajnog i vrijednog djela. Prema mnogim istraživačima i komentatorima *Mesneviije*,

kritičko izdanje *Mesneviije* profesora Reynold A. Nicholsona, iako je nastalo prije više od 70 godina, i danas predstavlja najvjerodostojniju i najpouzdaniju verziju *Mesneviije* nastalu kao proizvod dugogodišnjeg studioznog i stručnog rada profesora Nicholsona i kritičke analize deset najstarijih rukopisa iz 7. i 8. hidžretskog stoljeća od kojih je bio i najstariji rukopis iz Konje. Rukopis iz Konje iz 677. hidžretske godine najstariji je poznati rukopis *Mesneviije*, a on predstavlja prijepis originalne *Mesneviije* koju je Hisamudin Hasan Čelebi zapisao i čitao pred Mevlanom. Ovaj rukopis prihvaćen je od profesora Nicholsona kao najvjerodostojniji rukopis, najbliži izvornoj Mevlaninoj *Mesneviiji* koja nam trenutno nije dostupna. Bediuzeman Foruzanfera, jedan od najvećih iranskih savremenih istraživača i poznavalaca Mevlane i *Mesneviije* svoj nedovršeni komentar *Mesneviije*, isto tako, bazirao je na rukopisu iz Konje.⁴

Prije pojave Nicholsonovog kritičkog izdanja *Mesneviije* prepisivane su i štampane mnoge verzije *Mesneviije* koje su sadržavale brojne greške i međusobna neslaganja. Nicholson je bio prvi istraživač koji je koristeći se savremenom naučnom komparativnom i analitičkom metodom usporedbe najstarijih rukopisa došao do najkredibilnijeg i najpouzdanijeg kritičkog izdanja *Mesneviije* koja će postati urnek svim kasnijih kritičkim izdanjima.

Stihovi: 1. i 2.

بشو از نی چون حکایت می کند
از جدایی تا شکایت می کند

کز از نیستان تا مرا بریده اند
در نفیرم مردوزن نالیده اند⁵

*Poslušaj naj šta kazuje
na rastanke on se žali, tuguje*

*Iz staništa moga od kad me otrgnuše
U jecaju mome, muško, žensko, svi se rasplakase*

⁴ Bedi'uzamān Foruzānfar, *Šarh-e Masnavi-ye šarif*, Entešārāt-e zevār, Teheran, 1361, sv. 1, str. 9.

⁵ Stihovi su navedeni prema najpouzdanijem kritičkom izdanju *Mesneviije* koje je uradio Reynold A. Nicholsona a kog su, također, potvrdili najistaknutiji

savremeni iranski istraživači i komentatori *Mesneviije*, kao što su to Bedi'uzamān Foruzānfar, Karim Zamāni, Mohammad Na'im i drugi, a po njoj je svoj poznati komentar napisao i Ismail Ankaravi. Vidi: Bedi'uzamān Foruzānfar, navedeno djelo, str. 9.

Neki savremeni autori, među kojima je i Abdulkerim Soruš, u svojim kritičkim izdanjima početni stih Mesneviije donose u nešto drugačijem obliku.

بشواين نی چون شڪايت می کند از جدایی با محاکات می کند

Poslušaj ovaj naj kako žaluje

O rastancima on pripovijest kazuje

Prema Nicholsonovom izdanju stih, *Bešnow az ney cūn šekāyet mikonad*, što u našem prijevodu znači "Poslušaj naj šta kazuje", ima općenitije značenje i ukazuje na *naj* koji shodno navedenoj formi stiha može imati tri simbolička značenja: *naj* metafora savršenog ili univerzalnog čovjeka, (*insanul kamil*); *naj* je u stvari sam Dželaluddin Mevlana; i treće značenje je da je riječ općenito o čovjeku (*adamu*) kao vrsti.

Uzmemo li potonji oblik stiha kao referentan *Bešnow in ney cūn hekāyat mikonad* dobit ćemo malo izmijenjeno i određenije značenje prvog stiha *Mesneviije* koje u našem prijevodu glasi "Poslušaj ovaj naj kako žaluje", u tom slučaju *ovaj naj* koji se žali i tuguje za rastancima nije niko drugi do hazreti Mevlana, koji kaže: O ljudi poslušajte moju priču, poslušajte moju ispovijest, moju sudbinu koja nije ništa drugo do li i sudbina svih vas, a to je priča o rastancima, od odvojenosti mojoj od mog Mašuka, mog Voljenog, Uzvišenog Boga. U određenom kontekstu i smislu ta odvojenost i jadanje na nju može biti i zbog odvojenosti od Šamsa Tabrizija, čovjeka, šejha i učitelja koji je hazreti Mevlanu i doveo do stanja opijenosti *aškullahom* i koga Mevlana nikada nije zaboravio i za kojim nije prestao tugovati i žaliti zbog rastanka i odvojenosti od njega.

S bismillom i bez bismille

Mesnevija započinje gore navedenim stihovima. Kazali smo da je to izvjesno odstupanje od ustaljenih normi pripovijedanja u formi mesneviije koja je prema pravilu

obavezno započinjala *bismillom i temhidom*. Međutim, šta u biti znači *bismilla*?

Bismilla je univerzalna sintagma koju koristimo u gotovo svim situacijama kada pristupamo činjenju nekog hajra – dobrog djela. To je sintagma bez koje ne bismo trebalo započinjati svoj dan, svoj govor, svoje objedovanje, svoje kretanje, svoj rad i svoje odmaranje... *Bismillom* očitujemo svoju predanost i posvećenost Bogu i kažemo: O Uzvišeni Allahu ovo djelo, ovaj zalogaj koji prinosisim svojim ustima, ovaj korak koji koracima činim s imenom Tvojim i u ime Tvoje, a ne u ime svoje, ne u ime svojih prohtjeva, strasti i želja i ne u ime *gajrullaha*.⁶ *Bismilla* je u biti nijekanje vlastitog jastva, oslobađanje od vlastitih želja i prohtjeva, posvećivanje Bogu svih svojih djela i pokoravanje cjelokupnog svoga bića volji Uzvišenog Boga.

Bismilla je tako ključ uštímavane našeg bića. A kako se to i sa čim uštimava i podešava naše biće? Naše biće poput svakog muzičkog instrumenta mora biti naštimano na određene frekvencije i tonalitete. U njemu mora biti uspostavljena harmonija njegovih različitih dimenzija, kao što mora postojati harmonija i podešenost više različitih tonova nekog instrumenta. Pored toga, unutrašnja harmonija mora biti usklađena sa orkestrom Božanske kreacije kojim upravlja i ravna Tvorac i kome se sav taj veličanstveni orkestar bespogovorno pokorava izvršavajući svaku njegovu zapovijed. U svekolikoj Božanskoj kreaciji sve što postoji pokorava se volji i zapovijedi Božijoj, i upravo zato, sve se odvija u savršenom redu i skladu i bez najmanjih odstupanja. Sva bića Božanske kreacije savršeno su međusobno uštimana i usklađena tako da se ne primjećuje ni najmanja disharmonija i odstupanje od poretka koji je Bog ustanovio. Postoji samo jedno biće kome je data mogućnost da svira u svoj saz po svom nahodjenju, te na taj način remeti savršeni sklad prirode i kosmosa. To

⁶ Bilo čega što nije Bog Uzvišeni.

biće je čovjek kome je uzvišeni Allah podario dušu, pa joj učinio shvatljivom put dobra i put zla, kome je dao slobodnu volju i sposobnost da bira između dobra i zla.⁷ Čovjek svojim odabirom i svojim činjenjem i djelanjem bez *bismille* dovodi sebe i svoju okolinu u opasnost narušavanja harmonije uspostavljene u prirodi i kosmosu, a stvarajući nered na zemlji on čini prije svega štetu samom sebi a potom i okolini u kojoj živi.

Želimo li shvatiti svijet oko sebe, nužno nam je neophodan ključ shvatanja i poimanja svijeta koji se zove *bismilla*. Bez tog ključa čovjek nikada neće shvatiti ni sebe ni svijet oko sebe. Zadatak svih nas je da uštimamo svoje biće i uskladimo ga sa harmonijom koja vlada u Božijoj kreaciji, a to se upravo postiže *bismillom*, ključem brisanja svoga jastva. Brisanjem svoga jastva shvatamo da zbiljsku egzistenciju posjeduje samo jedan jedini Bog, sve drugo je samo prividna i pozajmljena egzistencija, egzistencija koja ne opstoji sama po sebi nego po drugom, to jest po Bogu. Samo On je svjetlo dok smo svi mi samo sjene Njegove svjetlosti. Oni koji nemaju *bismillu*, oni se ne uspijevaju uštimati u harmoniju Božije kreacije. Svijet im je stran, mučan i turoban. Upravo zato oni nisu u stanju pronaći spokoj, mir i sreću, već lutaju bespućima obožavanja svoga ega i izgubljeni na stranputicama sladostrašća, uvijek iznova shvataju da se sreća ne krije u prividu i općini zineta – ukrasa ovog svijeta.

Bismillom štimamo naše biće. Njome brišemo naše strasti, prohtjeve, porive, zlobu, zavist, interese, našu umišljenost i samodopadljivost. Kada iz svog bića izbrišemo sve te niskosti i postanemo čisti od *gajrullaha*, kada postanemo ništa, postat ćemo praznina koju će ispuniti ljubav Božija. U tom stanju ispunjenosti srca ljubavljju Božijom čovjek od ništa postaje *sve*, postaje posjednik beskrajnih

blagodati iz okrilja Božije milosti, ljubavi i dobrote od kojih je blizina Božija najveći dar koji se *saliku* otkriva i dariva.

Svako ko spomenuvši Božije ime zaboravi svoje ime, on je time naštimao instrument svoga bića koje je sada spremno da proizvede najljepše i najmilozvučnije melodije. S *bimillom* čovjekova misao postaje ljepota, čovjekova riječ ljepota, čovjekovo djelo ljepota, ljepota koja služi ljudima, očarava ih čarobnim tonovima svojim i dovoditi u stanje ekstaze i ushićenosti Božijom ljepotom sve one koji tragaju za putevima vlastita savršenstva i putevima stapanja u Voljenom.

Ključ našeg bića je ljubav a taj ključ od nas traži “da nas nema”, da nema našeg jastva, našeg ega. Bog nas je stvorio i odredio frekvencije i tonove naše ljepote a potom nas spustio iza zastora. Tih zastora je mnogo. Naše tijelo je zastor, naša putena duša je zastor, cijeli materijalni svijet je zastor, koprena koju nam valja ukloniti sa očiju našeg srca. Samo je ljubav prema Apsolutu kadra izboriti se sa svim tim preprekama, sa svim tim zastorima i koprenama. Samo je ljubav kadra dovesti nas u savršenu harmoniju sa svijetom. Cijeli svijet, sve stvoreno na nebesima i na Zemlji, zbori i svjedoči “On je jedan”, slavi Ga i veliča danju i noću.⁸ *Bismillom* se mi pridružujemo tom veličanstvenom zboru koji složno i u glas slavi i veliča Stvoritelja i Gospodara svoga.

Bismilla je krčag našeg vina, vina ljubavi koje nas sjedinjava s Voljenim. Na ovom svijetu mi smo usamljenici koji tragaju za svojim izgubljenim (*ghomshode khod*), za svojim Voljenim koji nas istinski voli i s kojim jedino možemo postići istinsku bliskost i sjedinjenost.⁹ Put do Njega ide preko *bismille*, preko ispijanja krčaga vina koje čini da zaboravimo sebe, svoje jastvo i predamo se u ruke našem *Ma šuku* da nas vodi u odaje bliskosti Svoje.

⁷ *I duše i Onoga koji je stvorio, pa joj put dobra i put zla shvatljivim učinio.* (Aš-Šams, 7-8.)

⁸ *Allaha bvali sve što je na nebesima i na Zemlji.* (El-Hadid, 1.)

⁹ *Jer Mi smo mu bliži od vratne žile kucavice.* (Qaf, 16.)

Eto zato nam se sugeriše da prije svakog dobrog djela proučimo bismillu i upravo zato svi umjetnici, pjesnici i alimi započinju svoje djelo *bismillom* u namjeri pročišćenja svoga nijjeta, brisanja svojih skrivenih želja, prohtjeva i žudnji i očitovanja posvećenosti svoga djela Bogu. Zašto Mevlana ne započinje *Mesneviju* bismillom?

Naj naše duše

*Poslušaj naj šta kazuje na
rastanke on se žali, tuguje*

Naj je muzički instrument duhačkog tipa nalik flauti, napravljena od trstike, može biti različite dužine, s tim da mora imati sedam članaka koji su obično obavijeni kožom. Naj ima osam rupa od kojih svaka simbolizira jednu od osam rupa ljudskog tijela. Da bi naj proizveo svoj prelijepi zvuk, potrebna je

iznimno vješta ruka majstora umjetnika koji će, prije svega, znati odabrati trstiku, potom pročititi unutrašnjost trstike od srčike i precizno na njoj izbušiti rupe. Ponad toga, da bi se naš dah koji upuhujemo u naj pretvorio u milozvučan zvuk, koji miluje dušu, potrebna je veliko umijeće i vještina svirača.

U svemu ovome krije se snažna simbolika koja je učinila naj posebno omiljenim u sufijskim krugovima još mnogo prije Mevlane, no upravo će Mevlana biti taj koji će tu simboliku uzdignuti na najviše razine i proslaviti naj kao instrument posebne mistike i tajanstvenosti.

Postoje stanovite razlike između načina upuhivanja zraka u iranski i turski naj, kao dva najpoznatija naja. Turski naj na vrhu ima dodatak, drveni, metalni ili plastični, zasječenu i probušenu kupu koja se naslanja na usne i ne dodiruje zube, s tim da naj mora biti postavljen ukoso pod nekih 45 stepeni u odnosu na svirača. Iranski naj na vrhu nema

nikakvog dodatka ili pak ima jednostavan okrugli mesingani prsten koji se stavlja između gornjih zuba sjekutića i obuhvata sa jedne strane usnama svirača. Iranski naj, za razliku od turskog, stoji pravo ispred nas, pored toga postoje i određene razlike u zvuku ova dva naja, međutim, suština obje vrste naja je identična, kako u pogledu njegove izrade, tako i u pogledu sviranja na njih.

ماچونایم و نوادرمازتت
ماچوگوهیم و صدادمازتت

*Poput naja mi smo, od Tebe je zvuk u nama
Poput gore mi smo, od Tebe je glas u nama*¹⁰

Mevlana na mnogo mjesta u *Mesneviji* i *Divanu* govori o naju upotrebljavajući istu simboliku, uspoređujući ga sa savršenim čovjekom ili pak čovjekom kao vrstom. Uostalom kao i u pogledu većine priča koje navodi u *Mesneviji*, Mevlana se oslanja na iskustva prethodnika i bogato sufijsko i islamsko naslijeđe koje je baštinio i iznova, kao i u drugim slučajevima, tu usporedbu dovodi do krajnje umjetničke i književne perfekcije. U pogledu izvora poređenja čovjeka sa najom¹¹ postoje različita stanovišta od kojih su neka stajališta bazirana na izviješćima da nam ta usporedba dolazi direktno od Božijeg poslanika, s.a.v.a., pa do onih mišljenja koja tu izreku pripisuju sufijskom velikanu Ibn Atiji Mekkiju (umro 386. H.), što je po svoj prilici bliže istini.¹²

Naj – metafora *savršenog čovjeka, božijeg evlije*, odnosno samog Mevlane Dželalud-dina Rumija.

Nejistan – metafora duhovnog svijeta, *ezela* – prapostojbine, iskona.

Riječ *naj* u perzijskom jeziku izgovara se *ney* (نئی) i kao što smo kazali ukazuje na sviralu od trstike. No, ista riječ sa fethom na harfu nun (ن) *naj* u sebi krije snažno simboličko značenje. Riječ *naj* u perzijskom jeziku se koristi kao negacija (نفي) što implicira smisao negacije vlastitog jastva kog su postigle evlije, savršeni ljudi budući da je ovdje naj metafora savršenog čovjeka. *Naj* je znači negacija naše putene duše i brisanje svoga jastva, drugim riječima *naj* je *bismilla* iskazana jezikom simbola i upravo zato Mevlana ne navodi klasičnu formu bismille na početku svoga djela.

Mevlana nam kroz *naj* priča o sebi, priča o čovjeku koji je svoje biće pročistio od nefsanskih prohtjeva i ispraznio od *gajrullaha*, priča o čovjeku čije biće je u potpunosti obuzela ljubav prema *Mašuku*. Kroz naj Mevlana nam kazuje priču o sudbini čovjeka koji uslijed odvojenosti od iskona, od domovine, tuguje u čežnji za ponovnim povratkom u domovinu i sjedinjenjem sa svojim iskonom.

Naj je otrgnut iz najistana a čovjekova duša odvojena duhovnog svijeta kao prve njene postojbine. Slikajući motiv odvojenosti *naja* od *najistana* Mevlana nam simbolikom govori o jednom temeljnom sufijskom i islamskom vjerovanju prema kojem je čovjek, ali i sve stvoreno, od Allaha kome će se u konačnici sve opet vratiti. Prema ovom vjerovanju, Uzvišeni Bog je ljudske duše stvorio u *ezelu* – praiskonu, okupio ih i još tada, kada su postojale kao neotjelovljena duša, prije dolaska na ovaj svijet, od njih uzeo priznanje Božanskog gospodarstva i obećanje da će samo Njega obožavati i Gospodarom držati.¹³ Nakon priznanja Božijeg gospodstva,

¹⁰ Mesnevija, prvi svezak, distih 599, 29. dio, *Protest murida zbog osame vezira*.

¹¹ *Primjer vjernika je kao primjer naja, neće poteći iz njegov lijep glas (govor) dok mu se ne pročisti nutrina.* (مثل المومن كمثل المزمارة لا يحسن صوته الا بخلاء بطنه)

¹² Bedi'uzamān Foruzānfar, *Šarh-e Masnavi-ye šarif*, str. 6.

¹³ *I kad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo*

potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: "Zar Ja nisam Gospodar vaš?" – oni su odgovarali: "Jesi, mi svjedočimo" – i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: "Mi o ovome ništa nismo znali." (El-A'raf; 172).

U ovom ajetu govori se o tzv. zavjetu ili savezu "Alast". Pogledati: William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi*, prijevod, Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2005, str. 91-95.

duše ljudske se spuštaju na zemlju i otjelovljuju. Ovaj put se naziva hubut, spuštanje ili *qous-e nozuli*, luk spuštanja čovjeka iz duhovnog u materijalni svijet.

Na ovom svijetu duša je zaodjenuta tijelom i opskrbljena svim sposobnostima i snagama neophodnim za njeno uspješno obitavanje i splavarenje niz plahovite i silovite brzake, kanjone i tjesnace dunjaluka. Ruh čovjekov, kao duh udahnut od Apsolutno savršenog, posjeduje sve neophodne kvalitete i potencijale savršenstva koji omogućuju čovjeku da tokom svoga zemaljskog života sa zikrullahom na usnama i pokornošću u djelima i dobročinstvu, pročisti svoje srce, obuzda niske strasti i vrati se Gospodaru svome kao čista, smirena i zadovoljna duša. Ovaj put uzdizanja i povratka Gospodaru naziva se *su'ud* – uspinjanje, ili *qous-e so'udi*, luk uspinjanja, povratka Gospodaru.¹⁴

Duh – *ruh* zbiljska je suština i bit čovjeka. Kur'an u suri *Al-Hidžr* kaže: "...i udahnem u njega od Duha Svog."¹⁵ Prije nego što je bio spušten u ovaj materijalni svijet, čovjekov ruh je obitavao u duhovnom svijetu, budući da je i on sa zraka Univerzalne Duše, on u sebi krije potencijal savršenosti, to jest mogućnosti da se, slijedeći Božansku zapovijed i poslanički nauk, uzdigne ponad svojih niskih prohtjeva i postane *kamil*, upotpunjeni ili savršen čovjek.

Najnama je zato priča o hidžri ka Allahu, dž.š., seljenju na koje je obavezana svaka ljudska duša. O čemu i Kur'an govori:

Onome ko hidžru učini Allahu. (En-Nisa, 100)

Ja sam muhadžir Gospodaru svome. (El-Ankebut, 26)

Ovo putovanje nije putovanje kroz prostor i vrijeme, to je putovanje kroz promjene u našem srcu, našoj nutrini, put iz jednog stanja u drugo stanje (*hāl*). To je put od stanja samoljublja ka stanju Bogoljublja, od samoobožavanja ka obožavanju Boga. Obožavanje Boga je

odbacivanje obožavanja sebe, svoga jastva, svoga ega. Put naše duše je put odbacivanja vlastite želje i put koji okončava utrućem naše volje i njenom utapanju u Božiju volju, utrućem naših svojstava i utapanjem u Božija svojstva i imena.

Prema učenju sufijskih velikana, Uzvišeni Bog je izvoriste i ishodište sve egzistencije, drugim riječima, Bog je stvoritelj svega što postoji. U svojoj simplificiranoj podjeli svijet se dijeli na duhovni i materijalni. Ova dva svijeta nazivaju se različitim imenima, iako je riječ u biti o jednom. Na primjer, jedno od njegovih imena je svijet inteligibilija (*عالم معقولات*) i svijet osjetilnoga (*عالم محسوسات*), potom svijet zapovijedi (*عالم امر*) i svijet materije ili stvarni svijet ljudi (*عالم خلق*) u terminologiji *mutekelimina*, odnosno metafizički (*عالم طبع*) i fizički svijet (*عالم ما وراء الطبيعة*) u terminologiji islamskih filozofa, dok se u išraki filozofiji ovi svjetovi nazivaju svijet svjetlosti (*عالم نور*) i svijet tmine (*عالم ظلمت*).

Poslušaj ovaj naj kako se na rastanak žali i tuguju zbog odvojenosti svoje. Komentatori se slažu da je naj metafora savršenog čovjeka, evlije, bogougodnika koji je dostigao stepen *vasleta*, stepen ostvarenja cilja i želja, to jest onaj ko je dostigao stepen utonuća. Profesor Nicholson pozivajući se na velikane tesavvufa i komentatore Mesneviye Abdurahmana Džamija, Jakuba Čarhija i Ismaila Ankaravija kaže: "Nema nikakve sumnje da *naj* općenito predstavlja ruh – duh evlije, odnosno, duh savršenog čovjeka koji tuguje, jeca i plače zbog svoje odvojenosti od najistana, svoje domovine, svog praiskona, to jest od duhovnog svijeta u kome je obitavao prije svoga materijalna postojanja i koji kod drugih budi istu ovu čežnju za njihovom istinskom domovinom." Pored toga, naj je ovdje i metafora Mevlane, kao pjesnika čije biće je ispunjeno Duhom Božijim¹⁶ koji svoju čežnju i bol iskazuje kroz tužni zvuk naj, to jest kroz snažne emotivne stihove.

¹⁴ *Meni ćete se poslije vratiti. (Luqman, 15); Allahu ćete se svi vratiti. (El-Maida, 48).*

¹⁵ *El-Hidžr, 29.*

¹⁶ *...i udahnem u njega od Duha Svog. (El-Hidžr, 29).*

Insanul kamil – savršeni čovjek

Rasprava o univerzalnom ili savršenom čovjeku jedna je od najvažnijih rasprava u tesavvufu koja je sa teorijskim tesavvufom Ibn Arebija dosegla svoj vrhunac. Iako je ova doktrina postojala i prije Ibn Arebija tek sa njegovom eksplicitnom formulacijom zauzima jednu od centralnih doktrina svih sufijskih tarikata o kojoj kasnije nastaju i zasebna djela¹⁷. Ibn Arebi u svom djelu *Dragulji poslaničke mudrosti (Fususul-Hikem)*, tačnije, u poglavlju o dragulju Ademova, a.s., logosa (*Fessun Adam*) iznosi široku elaboraciju ove teme ističući da je čovjek makrokosmos (*El-Kavn El-Džami*). U sufijskoj terminologiji *kavn* označava cjelokupni materijalni svijet, cijelu materijalnu egzistenciju. Prema tome, čovjek je bit i srž egzistencije. Čovjek je u stvari duh svijeta a svijet je njegovo tijelo. Bez čovjeka svijet je mrtvo i hladno tijelo. Ibn Arebi kaže: “Da on (Adem – čovjek) nije postojao, egzistencija bi bila poput tijela u kom nema duha (*ruha*).”

Azizuddin Nesefi u svom djelu *Insanul Kamil* kaže: “Znaj da svaka stvar, koja se dokazuje u makrokosmosu, da bi bila istinita, mora imati svoj sliku u mikrokosmosu iz tog razloga jer je mikrokosmos kopija i slika makrokosmosa.”

Poslušaj ovaj naj, tj. ne slušaj mene Mevlanu, čovjeka sa stotinu želja, prohtjeva, vezanosti i niskosti, nego poslušaj ovaj naj, to jest poslušaj Mevlanu savršenog čovjeka koji se oslobodio svoga jastva i koji od sebe ništa nema, pa ni riječi koji izgovara. Kao što naj sam ne može proizvesti zvuk nego mu je potreban neko ko će u njega udahnuti dah kako bi proizveo zvuk, glas. Isto tako i evlija, savršeni čovjek, ne govori od sebe. Bog je taj koji udahnjuje u njega dah ljubavi, tako da sa njegovih usana teku riječi ljubavi, milosti, upute, slasti, dobrote i čežnje za sastankom s Voljenim.

*Poput naja mi smo, od Tebe je zvuk u nama
Poput gore mi smo, od Tebe je glas u nama*¹⁸

Naj nam priča pripovijest o odvojenosti, *firāq, džodaī*, o tome gdje smo bili nekada i gdje smo sada? Gdje je ovo naše sada i kakva je njegova zbilja? Mevlana kaže: Od kad me otrgnuše iz staništa moga, iz najjistana koji je svijet vahdeta, svijet kada smo bili sa hazreti Hakom i u Hakku.

*Iz staništa moga od kad me otrgnuše
U jecaju mome, muško, žensko, svi se rasplakaše*

Budući da naj priča priču o praiskonu, vremenu kada su sve ljudske duše bile u vahdetu, svako ko čuje taj tugaljivi zvuk, te jecaje, taj tužni zvuk u njemu budi sjećanje na vrijeme kada su bile sve duše zajedno u *ezelu*, na jednom mjestu u svijetu *vesala*. Naj, tj. *insanul kamil* se prisjeća tog vremena, dok su svi drugi ljudi uslijed uronjenosti u materiju zaboravili to vrijeme bez vremena, i mjesto bez mjesta, pa im je potreban neko ko će ih podsjetiti, ko će ih probuditi iz sna i u njima rasplamsati čežnju za susretom i sastankom s Voljenim Allahom. Naj im pripovijeda o tom bolu odvojenosti nastojeći rasplamsati i u drugim ljudima želju za domovinom, jer svako ko je odvojen od svoje domovine kada čuje zvuke svoga kraja, zvuke svoga iskona, u njemu se prirodno javlja potreba da se ponovno vrati u svoj vatan, svoju prapostojbinu. Cilj Mevlane je da svojim stihovima u nama probudi želju za iskonom, ka prvotnoj i zbiljskoj domovini. Međutim, većina ljudi ne čuje ono što treba čuti i ne shvata ono što treba shvatiti, zato je evlija uglavnom usamljen u tom svom bolu i čežnji.

این ہر مالہ ہا ہی من نیست زمین ہما از اوست
کز دمی لبش بی دل و بی زبان شدم

*Svi moji vapaji od mene ne potiču, od Njega su
Jer uz pomoć vina sa usana Njegovih ja ostadoh
bez srca i jezika*¹⁹

¹⁷ Djelo *El-Insan El-Kamil* od Abdulaziz Bin Muhammed Nesefija jedno je od najznačajnijih djela na ovu temu.

¹⁸ *Mesnevija*, prvi svezak, distih 599, 29. dio, “Protest murida zbog osame vezira”.

¹⁹ Mevlana Dželaludin Rumi, *Divan-e Šems*, gazel br. 1410.